

відповідне зонування, воно спроможне наблизити функціональне зонування до реальної ситуації на охоронних територіях.

Бачиться, що запропоноване зонування може бути використане й в умовах інших заповідників і національних парків.

#### Література

1. Брусак В. Географічні дослідження природно-заповідних територій: методологія і структура // Вісник Львів ун-ту. Сер. геогр., 2006. Вип. 33. – С. 31-42.
2. (1)Воропай Л.І.,Куницья М.О. Українські Карпати. Фізико-географічний нарис.– Київ: Вид-во. Рад. школа, 1966.- 166 с.
3. Голубець М.А., Жижик М.П., Кагало О.О. Актуальні проблеми функціонування заповідників // Укр. ботан. журн. – 1989. - № 4. – С. 5-15.
4. Кревер В.Г. Внутренние антропогенные воздействия на экосистемы заповедников и организация мониторинга // Социально-экономические и экологические аспекты совершенствования деятельности заповедников. Сб. науч. тр. ЦНИЛ Главохоты РСФСР. – М., 1985. – С. 62-69.
5. (3)Проект організації Карпатського національного природного парку. / Ірпінь, 2001.–489 с.
6. (2)Фіторизноманіття національних парків України./ Під заг. ред. Г.А. Андрієнко та В.А. Онщенко .– Київ: Науковий світ, 2003.– 39 с.

#### Summary:

*A.I. Yavorskiy.* FUNCTIONAL ZONING OF TERRITORY OF CARPATHIAN NATIONAL PARK.

On example of Carpathian National park was examined the problems of modern functioning layouts of natural protect territories and National parks and shown some hers disparity to nature conditions and economic using. Offered completing modern drawing by three extended zones that bring closer functional zoning to the real nature-anthropogenic situation.

**Key words:** functional zoning, catastrophie estate, anthropogenic pressure, zones of spatial mobility

*Надійшла 11.03.2009р.*

УДК 911.3

Ігор КАСЯНИК

## ОСОБЛИВОСТІ СІЛЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В МЕЖАХ ПІВНІЧНОГО ПОДІЛЛЯ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

**Актуальність дослідження.** Північне Поділля в межах Хмельницької області у складі чотирьох фізико-географічних районів (Вілійськ-Ізяславського, Гриців-Любарського, Лановецько-Геофіпольського і Старокостянтинівсько-Хмельницького) характеризується давнім заселенням та щільною системою розселення сьогодні. Завдяки природним умовам тут сформувалася смуга найвищої розораності по області. В межах окремих сільських рад частка ріллі перевищує 80%. Мало змінених природних ПТК практично не залишилося і відповідно частка екологічно-стабільних угідь не може забезпечити комфортного середовища життєдіяльності населення та відновлення ландшафтного різноманіття. В умовах кризи сільського господарства і складної екологічної ситуації постає питання про оптимізацію структури землекористування і виведення з ріллі екологічно-нестійких (та економічно неефективних) земель.

**Мета публікації** – визначення регіональних особливостей сільськогосподарського землекористування північного поділля в Хмельницькій області, аналіз рівня його збалансованості та шляхів оптимізації.

**Аналіз попередніх досліджень.** Проблеми землекористування досліджуваного регіону з економіко-географічних позицій висвітлювалися в дослідженнях І.Є. Журби. У контексті природокористування ним проаналізовано потенціал земель, як домінуючих ресурсів регіону, ефективність та напрямки оптимізації їх використання. Підходи до економічної оцінки земельних ресурсів та стан землекористування у розрізі адміністративних районів Хмельницької області (і відповідно досліджуваного регіону) розглядаються у працях

М.Р. Питуляк та М.В. Питуляка. Аналіз землекористування та напрямків його оптимізації з ландшафтних позицій, на прикладі конкретних дослідних полігонів в межах досліджуваного регіону проводив Я.О. Кіптач. Подібні дослідження структури земель на матеріалах Тернопільського Опілля здійснив З.М. Герасимів [2].

**Виклад основного матеріалу.** Досліджуваний регіон характеризується широтним простяганням природних районів. Його західна та східна периферії розміщені за межами Хмельницької області а північна та південна межі добре виражені в особливостях природи та специфіці господарського освоєння території. Північна межа проходить по чітко вираженому орографічному уступу Кунів-Шелетівка-Полонне. Вона відділяє регіон від областей: Малею та Житомирського Полісся. Тут розорані чорноземні та сірі лісові ґрунти на лесовій основі змінюються дерново-підзолистими на алювіальних і делювіальних піщаних відкладах з переважанням лісових масивів над сільськогосподарськими угіддями. Південна межа проходить по вододілу басейнів Дніпра, в межах якого знаходиться регіон та Південного Бугу і Дністра. В південному напрямку розораність також знижується через слабшу природну дренажність території та збільшення масивів опідзолених ґрунтів [1].

Територія фізико-географічних районів є плоско-хвилястою, розчленованою річковими долинами та яружно-балковою мережею, лесовою височиною. В її основі залягає осадовий чохол Волино-Подільської плити. Товщина чохла зменшується в східному напрямку і у долинах річок відслонюються кристалічні породи. В західній частині у долині р. Горинь базис ерозії досяг пластів білої писальної крейди Туронського ярусу крейдового періоду. Центральна частина території також зазнала глибокого розчленування, однак нижче лесової товщі водотоки не врізалися [1].

Розвиток річкової мережі зумовив формування терасованої рівнини перекритої лесами в долині Случа, що виступає ареалом найвищої розораності, а також борівих терас в долинах Горині та Хомори з дерново-підзолистими ґрунтами та збереженими лісовими масивами. Широкі обводнені заплави з лучними та лучно-болотними ґрунтами сприяли збереженню значних площ лучно-пасовищних угідь та створенню каскадів ставків у руслах річок [1].

Яружно-балочна мережа на вододілах сприяла природному дренажу земель та посилила процеси опідзолення в ґрунтах. Найбільш поширеними ґрунтами вододілів є темно-сірі та чорноземи опідзолені, що сформувалися під широколистяними лісами і лучними степами. Зараз плакори вододілів, пологі борти і днища балок практично-повністю розорані.

Сільськогосподарські угіддя в досліджуваних фізико-географічних районах від 75,3% (Вілійськ-Ізяславський) до 88,2% (Старокостянтинівсько-Хмельницький). Фонові антропогенні ландшафти усіх чотирьох районів репрезентовані орними землями. Загальною особливістю територіального розподілу ріллі є збільшення її частки в межах сільрад з північного заходу на південний схід (рис. 1).

Розораність земель в Старокостянтинівсько-Хмельницькому районі складає – 75,6%. Такий високий показник зумовлений рівнинністю та доброю природною дренажністю території, а також переважанням тут чорноземних ґрунтів.

У розрізі сільських рад найменша частка ріллі характерна для північного заходу та південного сходу природного району. Її показник тут коливається від 70% до 75%, що можна пояснити найвищою розчленованістю і поширенням опідзолених ґрунтів. Однак на відносно вирівняних ділянках розораність зростає до 80% (Березинська сільська рада – 81,3%). У центральній частині Старокостянтинівсько-Хмельницького району рівень розораності підвищується завдяки збільшенню площі вирівняних та слабо похилих терасованих місцевостей у долині р.Случа. Частка орних земель сільських рад коливається в межах 75-80%. Депо знижується частка в лише в межах Самчиківської сільради (70,1%), в структурі ґрунтового покриття якої мають значне поширення малорентабельні для розорювання чорноземи опідзолені оглеєні та лучні ґрунти, а також в межах Баглаївської (73,4%) – де підвищується розчленованість поверхні. Найвища розораність характерна для

східної та північно-східної частини природного району. Тут в структурі землекористування сільрад частка ріллі перевищує 80% (рис. 1).

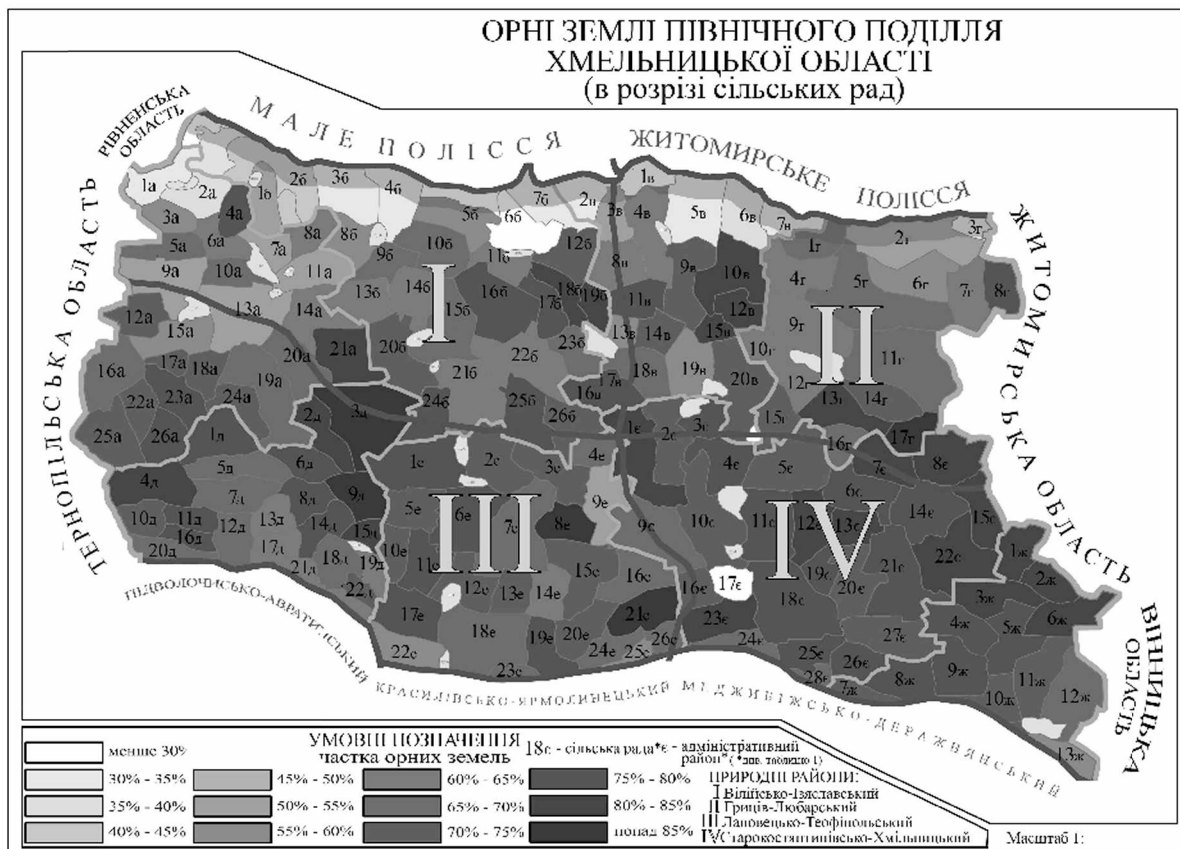


Рис. 1. Структура орних земель.

Землі Лановецько-Теофіпольського району в Хмельницькій області займають друге місце за рівнем розораності після Старокостянтинівсько-Хмельницького. Частка орних земель тут становить – 71,6%.

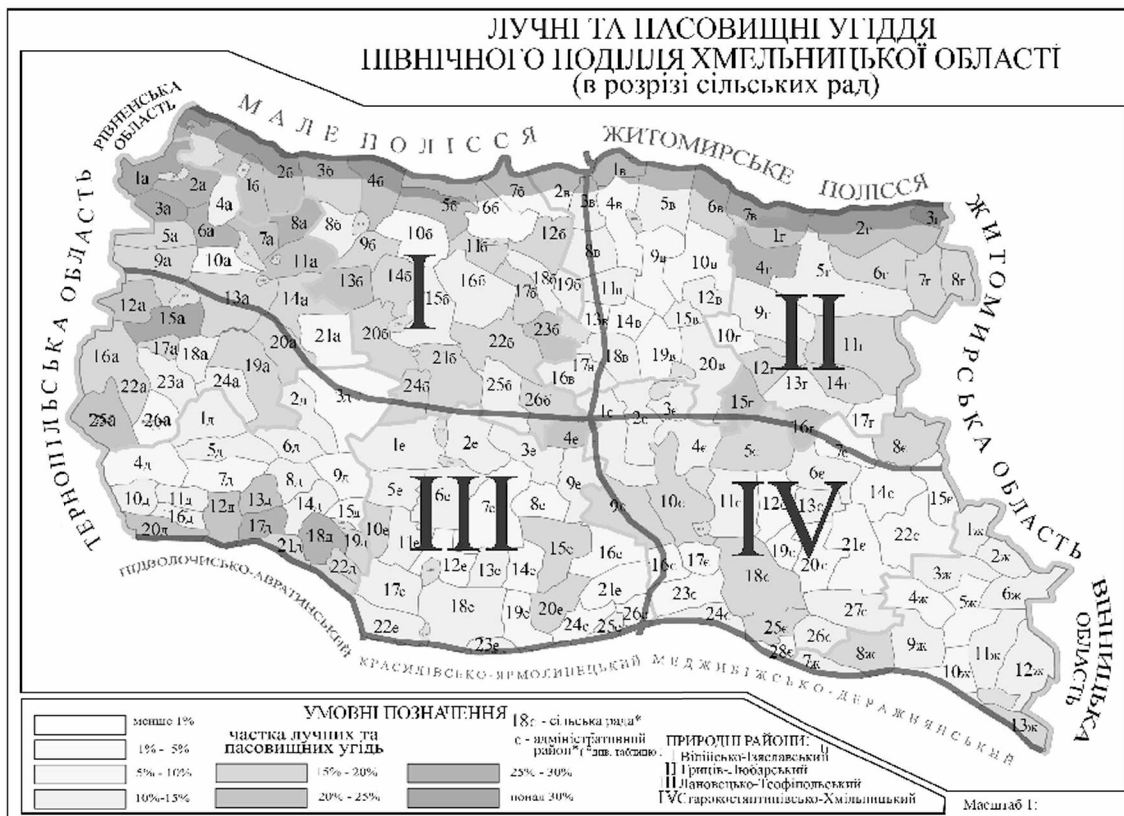
Найвища розораність характерна для сільських рад на вододілі р.Горині та р.Случа, а також у слабзорозчленованих верхів'ях приток р.Случа. Частка ріллі в цих сільських радах коливається в середньому 75-80%, при цьому в межах двох сільрад вона перевищує 85% (Поляхівська – 89,5% та Волицька – 85,9%). У західному та східному напрямку розораність рад поступово знижується внаслідок зростання розчленованості поверхні та розширенням обводнених заплав. Так у долині р. Горині розораність складає 70-75%, а в долині р.Случа і його приток р.Фоси та р.Норки зменшується до 65-70%.

Специфічною рисою розораності територій сільрад в долині р.Случа східної частини району є різкі контрасти. Так у межах Великоорлинської сільської ради, яка розміщена на вирівняній терасованій місцевості, орні землі становлять 92,2% (найвищий по області показник), а в структурі землекористування сусідньої Кременчуківської сільської ради, де переважають схилі ярочно-балкові місцевості, частка ріллі складає лише 51,7% (одна з найнижчих часток в природному районі). Варто також зауважити, що в межах суміжної з Кременчуківською, Березненської сільської ради, яка розміщена північніше в межах сусіднього природного району на вирівняному вододільному плато, частка орних земель зростає до 81,3%.

Невисока частка ріллі, відносно середнього по природному району, показника, характерна для сільських рад на вододілі між р.Збручем та р.Горинню, та верхів'їв р.Полкви. Тут спостерігається висока розчленованість поверхні і розораність в середньому складає

Найнижча розораність характерна для північно-західної частини природного району в межах Хмельницької області, на лівому березі р.Горині. Частка ріллі у розрізі сільрад тут знижується до 56,7% в структурі Вільшанської сільської ради, та до 54,2% у межах смт. Білогір'я. У першому випадку факторами невисокої розораності виступає розміщення території у заплаві р.Горині та на розчленованих балками берегових схилах де поширені малородючі лучно-болотні і сірі опідзолені ґрунти. Невисока частка орних земель в межах Білогірської селищної ради зумовлена, поряд з попередніми чинниками, також забудовою території.

Орні землі в загальній структурі угідь Гриців-Любарського фізико-географічного району досягають 64,38%. Найвища розораність характерна для сільських рад, що розміщені на вододілах Скрипівки і Хомори у центральній частині району (Рожичнівська – 82,1%, Лотівська – 81,9%, Великорешнівська – 81,6%), а також Деревички та Случа на південному сході (Вишнопільська – 80,5%, Воробіївська – 86,1%). Тут спостерігається невисокий рівень розчленованості поверхні, добра тренованість та поширення чорноземів опідзолених і темно-сірих опідзолених ґрунтів.



**Рис. 2. Структура лучно-пасовищних угідь.**

У межах долини р.Хомори розораність знижується однак у розрізі сільських рад близька до середньої по району (59-69%). Це явище пояснюється значною обводненістю та заболоченням земель а також збереженням лісових масивів у долинах балок в західній частині і високою часткою лучно-пасовищних угідь на північному сході.

Найнижча розораність земель по сільських радах в межах хмельницької частини природного району характерна для півночі, на межі з Житомирським поліссям. Тут на вирівняній поверхні з'являються ареали дерново-підзолистих ґрунтів і лісові угіддя стають переважаючим типом угідь: Судилківська – 33,6%, Хролинська – 37,9%, Новичівська - 34,5%.

В межах Вільськ-Ізяславського фізико-географічного району частка орних земель найнижча – 58,3%. У регіональному розподілі спостерігається поступове збільшення частки орних угідь з північного заходу на південний схід відповідно до якості ґрунтів: від 32,3% у межах Малоборовицької до 80,7% у межах Ріпинецької та 80,6% в Тишевицькій.

Просторова структура лучних та пасовищних угідь виступає антагоністом до орних земель і зосереджена переважно в межах перезволожених територій та на спадистих схилах розчленованих місцевостей (мал. 2)

Землі під луками та пасовищами у природному районі складають 15,9%. Загальною тенденцією у регіональному розподілі є, як і у випадку з розораністю, зміна частки з північного заходу на південний схід. Однак якщо розораність території зростає то частка лучно-пасовищних угідь зменшується. У північно-західній частині природного спостерігаються дуже високі частки земель під луками та пасовищами в розрізі землекористування сільських рад у порівнянні із загальною по Хмельницькій області ситуацією: Малоборовицька – 34,1%, Великоборовицька – 32,3%. У центральній частині району частка лучно пасовищних угідь коливається від 14% до 20% а на сході біля межі з Грицівсько-Любарським районом – 12-10%. Найнижча частка лучно-пасовищних угідь зосереджена в південній частині у межах Квітневської (5,7%) та Поляхівської (3,8) сільських рад та на північному-сході – Лотарівська (7,4%), Радошівська (9,8%) сільські ради, м Ізяслав (2,3%). У першому випадку низька частка зумовлена рівнинністю території, де відсутні схилі та заплавні території, в межах яких зберігаються лучно-пасовищні угіддя, та відповідно максимальному у розрізі Хмельницької області рівню розораності. У другому випадку території сільських рад частково розміщені в межах поліських природних районів і там на дерново-підзолистих ґрунтах збереглися лісові масиви а південні території сільських рад як компенсація максимальної розораності, при цьому до рільництва залучені практично усі малопродуктивні осушені землі. У випадку м.Ізяслава низька (найнижча по району) частка лук та пасовищ обумовлена забудовою території, де б дані угіддя природно мали бути поширені.

Лучно-пасовищні угіддя у Гриців-Любарському природному районі займають 14,2% від усієї площі. У розрізі сільських рад частка лук та пасовищ зростає із заходу на північний схід. Найнижча частка характерна для територій вододілів між р.Скрипівкою та р.Хоморою і коливається від 7% до 10,5%. На вододілі між р.Хоморою, р. Случем та р.Деревичкою частка зростає до 12-14%, що пояснюється більш вирівняною поверхнею.

Значні площі лучно-пасовищних угідь зосереджені в сільських радах долини р. Деревичівки, тут їх частка складає 15-20%. У межах долини р.Срипівки в нижній течії та р.Хомори після впадання у вищезгаданої річки спостерігається найвища по сільрадах частка земель під луками та пасовищами. В окремих випадках частка складає 27,9% та 34,5%, середніми ж показниками є 17-20%. Підвищення частки на даному відтинку долин цих рік, порівняно з територіями сільських рад розташованих вище по течії, пояснюється вирівнюванням поверхні на межі з житомирським поліссям, підвищенням рівня природного заболочування та значного скорочення орних площ.

Лучно-пасовищні угіддя в структурі землекористування Лановецько-Геофіпольського району займають 13,5%. Основними факторами поширення цих земель в межах району є розчленованість місцевості, заболочення, зниженість лісових масивів.

Найвища частка по сільських радах спостерігається в межах територій з невисокою розораністю. На лівому березі р.Горині в структурі угідь Вільшанської сільської ради луки та пасовища займають 30,4%. Сусідні сільські ради також мають досить високі частки лучно-пасовищних угідь: Сивківська – 20,3%, Білогірська – 19,1%, Сушовецька – 19,1%, Ямпільська – 18,7%.

В межах верхів'їв р.Полкви та її вододілу з р.Збруч частка лук і пасовищ по сільрадах коливається від 20% до 25% (Михнівська – 20,1%, Гаврилівська 20,8%, Борщівська – 25,01%,

Карабіївська – 25,3%). Головним фактором високої частки лучно-пасовищних угідь, як і пониженої орних виступає розчленованість території, а саме розвиток балкової системи із заболоченими днищами.

Невисока частка земель під луками і пасовищами (10-13%) характерна для більшості сільських рад природного району в Хмельницькій області, що розміщені в річкових долинах.

Найнижча частка лучно-пасовищних угідь в межах сільських рад з найвищою розораністю на вододілах р.Горині та р.Случа, а також р.Случа та його лівих приток. Вона тут не перевищує 10%, а в середньому коливається від 6% до 8%.

В Старокостянтинівсько-Хмельницькому районі лучно-пасовищні угіддя займають 11,5%. Регіональний розподіл як і у випадку орних земель визначають природні умови. Підвищена частка земель під луками та пасовищами характерна для територій сільських рад зі значною розчленованістю поверхні, де вони зосереджені переважно на днищах і схилах балок, а також в межах заплави р.Случа де поширені оглєсні лучні ґрунти. Відповідно найвища частка по сільрадах зосереджена в північно-західній частині 13%-17%. Значно знижується частка у центральній та північно-східній частинах району (6-9%), де поширені вирівняні терасові місцевості з чорноземами глибокими мало гумусними.

Досить висока, відносно середнього по району показника, частка лук і пасовищ в південно-східній частині - 10-11%, зумовлена підвищенням розчленованості на вододільних місцевостях.

Таблиця 1.

**Сільськогосподарські угіддя “північного поділля” Хмельницької області в розрізі сільрад**

№	сільрада	Рілля (%)	Луки та пасовища (%)	багаторічні насадження (%)	№	сільрада	Рілля (%)	луки та пасовища (%)	багаторічні насадження (%)
<b>Білогірський район</b>									
1а	М. Боровицька	32,3	34,1	0,5	14а	Гулівецька	61,1	19,9	0,2
2а	Йосиповецька	39,8	25,5	1,1	15а	Вільшанська	56,7	30,4	0,5
3а	В. Боровицька	55,1	32,3	1,2	16а	Ямпільська	66,6	18,7	0,8
4а	Перерослівська	77,9	11,6	1,01	17а	Сушовецька	71,8	19,1	0,01
5а	Хорошівська	67,1	15,3	0,98	18а	Миклашська	74,6	10,3	1,1
6а	Кур'янівська	62,7	27,7	3,5	19а	Денисівська	69,4	16,9	0,55
7а	Вікнинська	50,6	24,9	0,6	20а	Мокровольська	69,9	17,7	1,6
8а	Коригненська	60,1	29,8	1,3	21а	Квітневська	82,8	5,7	1,4
9а	Ставищанська	51,3	16,6	1,5	22а	Нарилівська	74,3	17,7	1,1
10а	Юрівська	66,8	9,7	1,7	23а	Воробіївська	77,3	12,5	0,5
11а	Залузька	54,8	20,9	0,6	24а	Семенівська	74,8	14,2	1,8
12а	Сивківська	73,2	20,3	0,2	25а	В'язовецька	71,2	21,9	0,5
13а	смт. Білогір'я		19,1	1,1	26а	Довгалівська	78,9	5,7	1,1
<b>Ізяславський район</b>									
16	Шекеринська	54,1	22,5	0,8	146	Михнівська	62,3	17,5	1,4
26	М'якотинська	43,3	23,3	2,3	156	Теліжинська	65,9	14,4	0,9
36	Плужнянська	33,4	17,1	0,5	166	Шуринська	75,2	14,1	1,3
46	Борисівська	30,8	20,1	0,8	176	Топоринська	76,6	15,4	1,4
56	Сошнинська	59,8	20,7	1,6	186	Ріпинська	80,7	10,3	2,7
66	м. Ізяслав	26,3	2,3	1,6	196	Тишівська	80,6	12,7	1,3
76	Радощівська	33,6	9,8	0,7	206	Білогородська	74,9	15,2	1,1
86	Полська	59,2	12,3	1,7	216	Тернавська	63,8	16,4	1,2
96	Заваднська	67,02	18,6	1,1	226	Сахнівська	62,6	15,2	0,9
106	Мислятинська	68,6	7,9	1,9	236	Ліщанська	65,6	24,2	0,8
116	Колубіївська	63,9	15,5	0,9	246	Христинівська	75,4	16,8	0,4
126	Білевська	70,2	17,5	2,1	256	Новосільська	77,3	11,9	1,1
136	Двірецька	62,3	21,2	0,6	266	В. Пузирівська	73,2	18,9	0,1
<b>Шепетівський район</b>									
1в	м. Шепетівка	16,7	13,8		11в	Мокіївська	77,4	10,4	1,3
2в	Пліщинська	32,4	8,6	0,9	12в	Рожичинська	82,1	10,5	0,5
3в	Плісненська	51,7	14,8	1,1	13в	Чотирбоківська	57,8	5,7	1,1
4в	Городищенська	62,6	7,3	1,3	14в	Ленківська	71,2	8,4	0,8
5в	Судилівська	33,6	14,4	1,9	15в	Лотівська	81,9	10,4	0,8

Раціональне природокористування і охорона природи

Наукові записки. №1. 2009.

6в	Хролинська	37,9	16,7	0,6	16в	Лавринківська	78,2	12,3	0,4
7в	Новачівська	34,5	15,2	1,1	17в	В. Бейзамська	77,4	11,1	0,4
8в	Бовківська	63,2	13,6	1,2	18в	Вербінська	65,9	14,8	1,5
9в	Серединська	72,4	9,7	0,9	19в	Косівська	58,9	8,1	1,1
10в	В. Решівська	81,6	9,1	1,1	20в	Гриївська	72,4	11,2	1,2
<b>Полонський район</b>									
1г	Роговичівська	67,8	23,01	0,6	10г	Микулинська	60,4	9,1	0,2
2г	м. Полонне	50,2	21,2	0,9	11г	Браженська	67,3	18,2	0,4
3г	Котюржинська	30,4	34,5	0,24	12г	Саснівська	64,5	15,4	0,9
4г	В. Калениківська	63,8	27,5	0,9	13г	Куспівська	80,3	12,2	0,8
5г	В. Березівська	69,6	14,5	1,1	14г	Онацьківська	72,8	18,4	1,3
6г	В. Новоселицька	59,1	17,2	2,3	15г	М.Шкарівська	71,3	20,8	1,1
7г	Котелянська	63,4	16,8	2,5	16г	Білецька	67,5	20,9	0,9
8г	Прислучська	76,03	17,1	1,1	17г	Воробіївська	86,1	7,5	1,1
9г	Новолабунська	60,9	14,01	0,5					
<b>Теофіпольський район</b>									
1д	Човгузівська	75,6	12,2	0,3	12д	Гаврилівська	69,2	20,8	1,4
2д	Бережанецька	80,1	11,7	0,9	13д	Михлівська	63,2	20,1	1,1
3д	Полянська	89,5	3,8	0,4	14д	В. Лазуцька	76,4	11,5	0,8
4д	Святенька	80,6	8,2	1,8	15д	Вол.-Польова	84,5	7,7	1,6
5д	Новоставківська	69,4	13,1	0,9	16д	Ільковецька	76,6	10,9	0,7
6д	Турівська	77,6	13,1	1,1	17д	Карабійська	61,2	25,3	1,3
7д	смт. Теофіполь	69,01	9,1	0,4	18д	Борщівська	67,1	25,01	0,7
8д	Лідиківська	78,9	13,8	0,8	19д	Олійницька	63,7	16,6	1,4
9д	Волицька	85,9	9,4	0,9	20д	Шибенська	69,6	23,1	1,1
10д	Воронівецька	71,2	13,4	0,7	21д	смт. Базалія	61,8	18,8	0,8
11д	Кунчанська	79,7	10,2	0,5	22д	Ординецька	71,3	19,6	0,7
<b>Краськівський район</b>									
1е	Криворудська	79,02	11,7	1,5	14е	Кульчківська	64,1	9,6	1,1
2е	Васківчизька	74,2	12,8	0,4	15е	Кульчківська	74,5	16,9	1,3
3е	В. Саліська	73,3	12,6	5,5	16е	Рословецька	69,9	9,8	0,5
4е	Медведівська	69,9	22,7	0,6	17е	М. Клітненська	75,4	13,7	1,5
5е	Ледянська	73,3	12,8	0,2	18е	Чернелівська	68,4	13,4	1,7
6е	Гриценківська	78,3	10,1	0,7	19е	Волицька	77,7	8,4	0,7
7е	Анголінська	68,7	7,9	1,2	20е	Заставківська	72,9	16,2	0,8
8е	В. Орлинська	92,2	5,9	0,4	21е	Лагодичівська	85,9	6,01	1,5
9е	Кременчуківська	51,7	10,5	0,6	22е	В. Зозуленецька	57,6	11,6	0,5
10е	Корчівська	73,3	18,1	1,2	23е	Чернелівська	65,7	12,4	1,7
11е	Севрюківська	78,9	12,01	1,3	24е	Друженська	66,7	8,2	0,7
12е	Терешківська	72,9	7,5	1,4	25е	Говорилівська	57,9	20,8	0,6
13е	Печеська	70,7	13,2	0,7	26е	Кузьминська	67,6	6,6	0,2
<b>Старокостянтинівський район</b>									
1е	Бережанська	81,3	10,6	1,1	15е	Коржівська	83,4	6,1	0,6
2е	Пеньківська	71,2	12,6	1,3	16е	Пашковецька	70,1	6,8	1,6
3е	Губчанська	76,9	11,6	1,4	17е	Старостянтинів	20,16	9,04	
4е	Стецьківська	75,3	11,2	1,5	18е	Веснянська	75,3	15,7	0,8
5е	В. Мацевинська	71,2	17,4	0,8	19е	Сахнівська	78,4	7,3	0,9
6е	Іршківська	79,1	11,4	1,3	20е	Самчиківська	70,2	8,1	0,1
7е	Чорнянська	80,3	7,1	1,3	21е	Ладигівська	78,8	8,2	0,5
8е	Вишнопільська	80,5	18,7	1,4	22е	Сербинівська	80,7	9,3	1,1
9е	В. Чернатинська	69,1	16,8	2,6	23е	Григорівська	84,5	5,5	1,4
10е	В. Керекштинська	72,9	16,8	0,4	24е	Миролубинська	66,9	10,7	1,3
11е	Радковецька	76,9	13,5	0,8	25е	Воробородинська	75,2	15,6	0,6
12е	Огіївська	80,8	8,8	0,8	26е	Ляшківська	77,9	10,1	1,6
13е	Решівська	80,9	11,8	0,7	27е	Багдівська	73,4	12,7	1,1
14е	Староостопільська	76,8	6,7	0,9	28е	Немиринська	65,01	9,4	2,4
<b>Старосинявський район</b>									
1ж	Ожарівська	81,1	10,5	0,6	8ж	Бабинська	75,2	15,1	1,1
2ж	Харковецька	80,5	10,6	1,8	9ж	Івківська	76,1	11,3	1,3
3ж	Мішанецька	80,9	10,8	0,3	10ж	Стара Синява	72,2	6,9	0,7
4ж	Пасічнянська	77,2	9,4	1,6	11ж	Папличинська	71,5	13,9	0,6
5ж	Адамівська	78,4	9,8	0,9	12ж	Залська	68,3	13,2	0,6
6ж	Цямбалівська	81,8	10,5	1,1	13ж	Новосинявська		17,6	0,5
7ж	Пилявська	71,2	13,9	0,5					

Багаторічні насадження в сільських радах загалом складають 1-2% (Табл. 1). Розміщені звичай в ареалах поширення сірих та темно-сірих опідзолених ґрунтів, на місці знищених лісових масивів. Суттєвих територіальних особливостей в розміщенні угідь під багаторічними насадженнями не виявляється.

Висока сільськогосподарська освоєність регіону базується на екстенсивному ресурсному підході, до розвитку господарства, у часи радянських п'ятирічок. Сучасний стан сільськогосподарського використання земель регіону економічно неефективний та не відповідає основним принципам збалансованого розвитку. Це проявляється в збитковості рослинництва (як првідної галузі с/г) та відсутності коштів для належного збереження і відтворення властивостей природного середовища. Так підвищення цін на мінеральні добрива, при недостатній державній підтримці аграрного сектора, не дозволяє поповнювати землі необхідними для розвитку с/г культур мінеральними елементами, а знищення скотарства, як галузі органічними. Природне відновлення не забезпечується оскільки обґрунтовані сівозміни залишаються в статусі наукових розробок. Однак основною проблемою залишається незбалансована структура земель, що не відповідає вимогам комфортного існування населення та збереження природних компонентів геосистем.

Незбалансований вплив сільськогосподарського землекористування на земельний компонент геосистем найкраще проявляється при аналізі еродованості ґрунтів. Ерозійні процеси прискорюють де гуміфікацію ґрунтів, знижуючи вартість земель, а внаслідок утворення ярів знищують їх взагалі. Основою для порівняння впливу сільськогосподарського землекористування на рівень еродованості земель виступає картосхема загальної еродованості земель Хмельницької області розроблена інститутом по землевпорядкуванню "Укрземпроект".

Відповідно до показників картосхеми ареали з найвищою розораністю не завжди збігаються з територіями сільрад із високою еродованістю (північно-західна частина Вілійсько-Ізяславського району). І навпаки сільради з високою розораністю можуть мати дуже низький рівень еродованості (правий терасований берег р.Случ Старокостянтинівсько-Хмельницького району). Це пов'язано передусім з природною стійкістю ґрунтів. Регіональні особливості розподілу еродованих земель в межах фізико-географічних районів наведені далі.

В територіальній структурі Вілійськ-Ізяславського фізико-географічного району спостерігаються обернено пропорційні закономірності розподілу рівня еродованості до розораності. Район можна умовно розділити на західну та східну частини.

Західну частина характеризується високою еродованістю на лівому березі р.Горинь. Тут в умовах розвитку борових терас та переважання сірих і темно-сірих опідзолених ґрунтів на місці знищених широколистяних та мішаних лісів навіть невелика частка розораності призводить до прискорення розвитку ерозійних процесів. Лучно-пасовищні угіддя як еколого-стабільні угіддя (при значних площах) не можуть протистояти даним процесам. Загальний рівень еродованості земель тут, в більшості сільських рад, перевищує 50%. Найвищі показники (понад 70%) характерні для сільських рад в межах реліктового русла р.Вілії [Геренчук]: Шекеринецька (72%), Вікнинська (85%), Залузька (84%), Кур'янівська (88%), Перерослівецька (76). При цьому тут переважають землі зі слабо- та середньозмитими ґрунтами.

В східній частині еродованість знижується при загальному збільшенні площ орних угідь. Це пояснюється збільшенням площ земель зі слабо опідзоленими темно-сірими ґрунтами та вищою ефективністю лучно-пасовищних угідь в стабілізації екоситуації. Рівень загальної еродованості тут знижується від 40-45% до 20%.

Тенденції зниження еродованості із заходу на схід зберігаються і в межах Гриців-Любарського району. Однак на відміну від Вілійськ-Ізяславського рівень розораності та еродованості змінюються прямо пропорційно. В межах розчленованого лівобережжя



р.Хомори та поширених борових терас в умовах значної розораності загальна еродованість складає 30-25%, зростаючи в межах окремих сільських рад до 60% (Грицівська 66%). В східній частині у річковій долині Хомори де розораність знижується, а площі лучно-пасовищних угідь (фітоценози яких близькі до природних в даній частині району) зростають рівень еродованості не перевищує 10%.

В межах Лановецько-Теофіпольського району еродованість та розораність в розрізі сільських рад змінюються пропорційно. Найвища розораність на вододілі Горині, Случа, Південного Буга та Збруча співпадає з найвищими показниками еродованості: понад 70% в межах сільрад з найвищою розораністю (Поляхівська – 74% та Волицька – 73%), та 70%-50% у східному і західному напрямках по розчленованих яружно-балковою мережею, вододілах. В межах сільських рад, де частка лучно-пасовищних угідь зростає, екоситуація покращується (південно-західна частина району, прируслова частина долини р.Случ).

Старокостянтинівсько-Хмельницький фізико-географічний район характеризується зменшенням еродованості з північного-заходу на південний схід. На Случ-Хоморському розчленованому вододілі, де поширені значні масиви опідзолених ґрунтів, а показники розораності високі (понад 70%), показник еродованості в середньому по сільрадах перевищує 50%, а в межах Стецьківської та Огіївської – 90 (і досягає відповідно 91% та 93%). У межах правого терасованого берега розораність зростає однак рівень еродованості зменшується завдяки кращій природній стійкості ґрунтів. У структурі сільських рад рівень еродованості не перевищує 30%, а в загальному коливається 10-20%. При цьому сильно- та середньо змиті ґрунти практично відсутні.

**Висновки.** Аналіз структури сільськогосподарських угідь та порівняння її з еродованістю території показує, що сільськогосподарське землекористування як основний тип природокористування в регіоні, розбалансоване. При цьому рівень розораності не виступає основним показником збалансованості землекористування, а лучно-пасовищні угіддя не завжди забезпечують екологічну стабільність. Відповідно в межах місцевостей з високою еродованістю земель, площі ріллі необхідно скорочувати шляхом заліснення схилів чи формування тут багаторічних деревних насаджень. В структурі місцевостей з відносно низькою еродованістю та високою розораністю, екологічно небезпечні та малорентабельні землі варто перевести в ранг лучно-пасовищних угідь.

#### Література

1. Природа Хмельницької області./ За ред. проф. К.І. Геренчука. Львів: Вища школа, 1981 – 128.с.
2. Царик Л.П. Еколого-географічний аналіз і оцінювання території: теорія та практика (на матеріалах Тернопільської області). – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 256с.
3. Картограма „Загальна еродованість земель Хмельницької області”. Київ 1987.

#### Summary:

*I. Kastyanyk.* FEATURES OF AGRICULTURE LAND-TENURE WITHIN THE LIMITS OF NORTH PODILLYA OF THE KHMELNITSC REGION.

In a publication the ecology-geographical analysis structure of the economic use of natural geosystems (in particular such their component as earth) is carried out and found out the complex of problems, that with the disbalance of the existent system of land-tenure.

**Keywords:** use of natural, land-tenure, the landed lands.

Надійшла 15.05.2009р.